

המדרש הארוך הבא הוא הפתיחה למדרש שיר השירים רבה. המדרש עוסק ישירות התוכן ישר השירים אלא בדמותו של שלמה.
המדרש בנוי מהרבה דרשות קצרות שחלקן נאמרו במקומות אחרים ובהקשרים אחרים ועורך המדרש סידר אותם יחד ויצר מהם יצירה חדשה.
בתחילה קראו את המדרש כולו - נסו להבין כל יחידה ברמה פשוטה.
בשלב השני נסו לחשוב מה המסר המרכזי שמנסה עורך המדרש להעביר מחיבור כל הדרשות? מה הטריד אותו?
בשלב השלישי התייחסו לשאלות שבהמשך הממוקדות על חלקי המדרש השונים.

שיר השירים רבה פרשה א, א

א - זה שאמר הכתוב על ידי שלמה: (משלי כב)

חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב בל יתיצב לפני חשוכים.

חזית איש מהיר במלאכתו - זה יוסף דכתיב ביה: (בראשית לט) ויבא הביתה לעשות מלאכתו.

רבי יהודה ורבי נחמיה

רבי יהודה אומר: יום ניבול וזבול (ביטויי פולחן) היה, יום טיאטרון היה.

ורבי נחמיה אומר: יום טיאטרון של נילוס היה, והלכו כולם לראות. והוא נכנס למלאכתו, לחשוב חשבונותיו של רבו.¹

רבי פנחס אומר בשם רבי שמואל בר אבא:

כל שהוא משמש את רבו כראוי, הוא יוצא לחירות.

מנין אנו למדין? מיוסף על ידי ששמש את רבו כהוגן, יצא לחירות.

לפיכך, לפני מלכים יתיצב - זה פרעה, שנאמר: (שם מא) וישלח פרעה ויקרא את יוסף ויריצוהו מן הבור.

בל יתיצב לפני חשוכים - זה פוטיפר, שהחשיך הקדוש ברוך הוא את עיניו וסירסו.

ב דבר אחר:

חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב בל יתיצב לפני חשוכים.

זה משה רבנו, במלאכת המשכן.

לפיכך, לפני מלכים יתיצב. - זה פרעה, שנאמר: (שמות ח) השכם בבקר והתיצב לפני פרעה.

בל יתיצב לפני חשוכים, זה יתרו.

אמר רבי נחמיה: עשית קודש, חול!

אלא לפני מלכים יתיצב, זה מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא.

שנאמר: (שם לד) ויהי שם עם ה' ארבעים יום.

בל יתיצב לפני חשוכים זה פרעה, שנאמר: (שם י): ויהי חשך אפלה וגו'.

¹ כנראה שיש בלבול בנוסח אצלנו - המחלוקת ברורה יותר בבראשית רבה:

בראשית רבה (תיאודור-אלבק) פרשה פז ד"ה (יא) ויהי כהיום

ויהי כהיום הזה [ויבא הביתה לעשות מלאכתו] ר' יהודה א' יום ניבול לנילוס היה, והלכו הכל לראות והוא בא הביתה לחשב חשבונותיו שלרבו, ר' נחמיה א' יום תיטרון היה, והלכו הכל לראות והוא בא הביתה לחשב חשבונותיו שלרבו

ג דבר אחר:

חזית איש מהיר במלאכתו, לפני מלכים יתיצב, בל יתיצב לפני חשוכים
אלו הצדיקים, שהם עוסקין במלאכתו של הקדוש ברוך הוא.
לפיכך לפני מלכים יתיצב, שמתיצבים בתורה. שנאמר (משלי ח): בי מלכים ימלוכו.
בל יתיצב לפני חשוכים - אלו הרשעים. שנאמר: (ישעיה כט) והיה במחשך מעשיהם.
וכתיב: (תהילים לה) יהי דרכם חשך וחלקלקות.

ד דבר אחר:

חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב בל יתיצב לפני חשוכים - זה רבי חנינא.
אמרו: פעם אחת ראה אנשי עירו מעלים עולות ושלמים,
אמר: כולם מעלים שלמים לירושלים ואני איני מעלה כלום?! מה אעשה? מיד יצא למדברה של עירו, בחורבה
של עירו, ומצא שם אבן אחת, יצא וסידקה וסתתה וכרכמה.
אמר: הרי עלי להעלותה לירושלים. בקש לשכור לו פועלים.
אמר להם: מעלים לי אתם את האבן הזאת לירושלים?
אמר לו: תן לנו שכרנו, מאה זהובים ואנו מעלים לך את אבנך לירושלים.
אמר להם: וכי מנין לי מאה זהובים או חמישים לתת לכם?!
ולא מצא לשעה, מיד הלכו להם. מיד זימן לו הקדוש ברוך הוא חמישה מלאכים, בדמות בני אדם.
אמרו לו: רבי, תן לנו חמישה סלעים ואנו מעלים אבנך לירושלים ובלבד שתתן ידך עמנו.
ונתן ידו עמהם ונמצאו עומדין בירושלים. בקש ליתן להם שכרם ולא מצאן.
בא המעשה ללשכת הגזית.
אמרו לו: דומה רבנו שמלאכי השרת, העלו לך את האבן לירושלים!
מיד נתן לחכמים אותו השכר שהשכיר עם המלאכים.

ה -דבר אחר:

חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב בל יתיצב לפני חשוכים - זה שלמה בן דוד.
לפני מלכים יתיצב - שהיה זריז בבנין בית המקדש.
הדא הוא דכתיב: (מלכים א ו) ויבנהו שבע שנים. וכתוב אחד אומר: (שם) ואת ביתו בנה שלמה שלוש עשרה
שנה. נמצא מיופה ומרובה בנין בית שלמה, מבנין בית המקדש?!
אלא, כך אמרו: בבנין ביתו נתעצל, בבנין בית המקדש, היה זריז ולא נתעצל.
הונא בשם רב יוסף:
הכל מסייעין את המלך. כל שכן, הכל מסייעים בשביל כבוד מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא.
ואפילו רוחות ואפילו שדים ואפילו מלאכי השרת.

יצחק בריה דרב יהודה בר יחזקאל אמר:

כתיב: (שם ח) בנה בניתי בית זבול לך, בנין בנה בניתי.

רבי ברכיה אמר:

'הבית אשר היו בונים' אין כתיב כאן, אלא והבית בהבנותו, מאליו היה נבנה.

שנאמר: (שם ו) אבן שלימה מסע נבנה. 'בנוי' אין כתיב כאן, אלא 'נבנה'.

מלמד, שהיתה האבן נושאת את עצמה, וניתנה על גבי הדימוס.

אמר רב: אל תתמה על זה. מה כתיב להלן: (דניאל ו) והיתית אבן חדא ושומת על פום גובא.

וכי אבנים יש בבבל?! אלא מארץ ישראל, פרחה לה לשעה ובאת וישבה לה על פי הבור.

רב הונא בשם רב יוסף אמר: מלאך ירד בדמות ארי של אבן וישב על פי הבור. הדא הוא דכתיב: (שם) אלהי
שלח מלאכיה וסגר פום אריותא. ואל תתמה, אם בכבוד אותו צדיק כתיב: והיתית אבן חדא.

בכבודו של הקדוש ברוך הוא, על אחת כמה וכמה!

לפני מלכים יתיצב - לפני מלכי תורה יתיצב. בל יתיצב לפני חשוכים - אלו חבורה של רשעים.

אמר רבי יהושע בן לוי: בשעה שנמנו וגמרו שלושה מלכים וארבעה הדיוטות אין להם חלק לעולם הבא. בקשו לצרף שלמה עמהם. יצתה בת קול ואמרה: (תהילים קה) אל תגעו במשיחי. אמר רבי יהודה בר סימון: ולא עוד, אלא שנתייחס ראש לשלשת יוחסין. שנאמר: (מ"א ד) ורחבעם בן שלמה. אמר רבי יודן בר סימון: ולא עוד, אלא ששרתה עליו רוח הקודש ואמר: שלושה ספרים הללו: משלי, שיר השירים וקהלת.

עד כאן המדרש. הפסוק המרכזי בדרשה:

משלי פרק כב כט

חֲזִיתָ אִישׁ מְהִיר בְּמִלְאֲכָתוֹ לִפְנֵי מְלָכִים יִתְיַצֵּב בַּל יִתְיַצֵּב לִפְנֵי חֹשְׁכִים: פ

שאלות להרחבה

1. ר' יהודה ור' נחמיה נחלקו גם בפסקה א' וגם בב' - האם תוכלו למצוא קשר בין שתי המחלקות? (היעזרו בנוסח בראשית רבא בהערה 1)
2. המדרש מציע שלושה זיהויים ל'איש' המהיר במלאכתו לפני שהוא מגיע לשלמה. לפני שנדון בהשוואה כדאי לעבור בתקציר מהיר על דמותו של שלמה: ידוע שמלך על הממלכה הגדולה והעשירה בתולדות ישראל, שהיה חכם שבנה את המקדש עליהם יש להוסיף את המתואר במלכים א פרק יא א - יג.
3. השוו בין דמותם ומעשיהם של שלושת האישים לשלמה - האם ניתן ללמוד מכך משהו של שלמה? מה מרוויח המדרש בכך שהוא משווה את שלמה לאישים אלו?
4. השוו בין הסיפור על ר' חנינא בן דוסא בפסקה ד, לבין המדרשים על בנית המקדש בפסקה ה. - איזה מוטיבים חוזרים בשניהם? מה מלמדת ההשוואה? מדוע הצמיד אותם בעל המדרש.
5. א. מה תפקידה של האבן במדרש? - היא חוזרת אצל ר' חנינא בבנין שלמה ובפסוקים מדניאל. ב. וכי אבנים יש בבבל - השאלה תקבל משמעות חדשה אם ניזכר בפרשת השבוע בסיפור מגדל בבל - בראשית פרק יא.
6. שלמה ועולם הבא - השוו את דברי ר' יהושע בן לוי בפסקה ה לגמרא בסנהדרין:

משנה מסכת סנהדרין פרק י

שלשה מלכים וארבעה הדיוטות אין להם חלק לעולם הבא. שלשה מלכים: ירבעם אחאב ומנשה ... ארבעה הדיוטות בלעם ודואג ואחיתופל וגחזי:

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף קד עמוד ב

מי מנאן? אמר רב אשי: אנשי כנסת הגדולה מנאום.

אמר רב יהודה אמר רב: בקשו עוד למנות אחד, באה דמות דיוקנו של אביו ונשטחה לפניהם - ולא השגיחו עליה, באה אש מן השמים ולחכה אש בספסליהם - ולא השגיחו עליה. יצאה בת קול ואמרה להם +משלי כ"ב+ חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב בל יתיצב לפני חשכים, מי שהקדים ביתי לביתו, ולא עוד אלא שביתתי בנה בשבע שנים וביתו בנה בשלש עשרה שנה לפני מלכים יתיצב [בל יתיצב] לפני חשכים - ולא השגיח עליה.

יצאה בת קול ואמרה +איוב ל"ד+ המעמך ישלמנה כי מאסת כי אתה תבחר ולא אני וגו'.

רש"י שם

מי מנאן - להנך מלכים והדיוטות דקתני במתניתין אין להם חלק. עוד אחד - שלמה. דיוקנו - של דוד אביו נשטח לפניהם, שלא למנותו עמהם. בל יתיצב לפני חשוכים - בגיהנם. לפני מלכים יתיצב - בגן עדן ולא לפני חשוכים. המעמך ישלמנה - וכי עליכם לשלם תשלומי עונשו לאדם, שאתם נמאסים בו בשלמה

לומר שאין לו חלק לעולם הבא. כי אתה תבחר ולא אני - וכי הבחירה

בכס תלויה ולא בי, לומר מי שיש לו חלק ומי אין לו חלק הלא בי הדבר תלוי.

איוב פרק לד

(ג) המעמד ישלמנה כי מאסת כי אתה תבחר ולא אני ומה ידעת דבר: (לד) אנשי לבב יאמרו לי וגבר חכם שמע לי: - מה הטיעון שמשכנע לא למנות את שלמה בכל אחד מהמקורות?

7. עוד נקודות להשוואה בין שלמה לדמויות אחרות במדרש:

א. יוסף ושלמה

בראשית פרק מא

(לח) ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו: (לט) ויאמר פרעה אל יוסף אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך:

(מ) אתה תהיה על ביתי ועל פיד ישק כל עמי רק הכסא אגדל ממך: (מא) ויאמר פרעה אל יוסף ראה נתתי אתך על כל ארץ מצרים:

מלכים א פרק ג

(ה) בגבעון נראה יקוק אל שלמה בחלום הלילה ויאמר אלהים שאל מה אתן לך: (ז) ועתה יקוק אלהי אתה המלכת את עבדך תחת דוד אבי ואנכי נער קטן לא אדע צאת ובא: ... (ט) ונתת לעבדך לב שמע לשפט את עמך להבין בין טוב לרע כי מי יוכל לשפט את עמך הכבד הזה: (י) ויטב הדבר בעיני אדני כי שאל שלמה את הדבר הזה: (יא) ויאמר אלהים אליו יען אשר שאלת את הדבר הזה ולא שאלת לך ימים רבים ולא שאלת לך עשר ולא שאלת נפש איבך ושאלת לך הבין לשמע משפט: (יב) הנה עשיתי כדברך הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריו לא יקום כמוך: ... (טו) ויקץ שלמה והנה חלום ויבוא ירושלם ויעמד לפני ארון ברית אדני ויעל עלות ויעש שלמים ויעש משתה לכל עבדיו: ....

(כח) וישמעו כל ישראל את המשפט אשר שפט המלך ויראו מפני המלך כי ראו כי חכמת אלהים בקרבן לעשות משפט

ב. ומשה ושלמה

שמות פרק לד פסוק כח

ויהי שם עם יקוק ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה ויכתב על הלחת את דברי הברית עשרת הדברים:

מלכים א פרק ה

(ב) ויהי לחם שלמה ליום אחד שלשים כר סלת וששים כר קמח:

(ג) עשרה בקר בראים ועשרים בקר רעי ומאה צאן לבד מאיל וצבי ויחמור וברברים אבוסים:

ג. רחבעם ושלמה

דברי הימים ב פרק יא

(ג) אמר אל רחבעם בן שלמה מלך יהודה ואל כל ישראל ביהודה ובגליל לאמר: (ד) כה אמר דוד לא תעלו ולא תלחמו עם אחיכם שובו איש לביתו כי מאתי נהיה הדבר הזה וישמעו את דברי דוד וישבו מלכת אל ירבעם: פ

דברי הימים ב פרק יג

(ו) ויקם ירבעם בן נבט עבד שלמה בן דוד וימרד על אדניו: (ז) ויקבצו עליו אנשים רקים בני בליעל ויתאמצו על רחבעם בן שלמה ורחבעם היה נער ורד לבב ולא התחזק לפניהם:

מלכים א פרק ג

(ז) ועתה יקוק אלהי אתה המלכת את עבדך תחת דוד אבי ואנכי נער קטן לא אדע צאת ובא:

ד. ר' חנינא בן דוסא ושלמה

משנה מסכת אבות פרק ג משנה ט

רבי חנינא בן דוסא אומר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו מתקיימת וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת הוא היה אומר כל שמעשיו מרובין מחכמתו מתקיימת וכל שחכמתו

מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת

